2.1. Deizm

Deizm, Tanrı'nın varlığını ve âlemin ilk sebebi olduğunu kabul etmekle birlikte akla dayalı bir tabii din anlayışı çerçevesinde, nübüvveti şüphe ile karşılayan veya inkâr eden felsefi ekoldür. Kavram her ne kadar Latince Tanrı anlamına gelen Deus kavramından türetilmişse de zamanla dini, kiliseyi, nübüvveti ve vahyi kabul etmeyenlere isim olarak kullanılmıştır. İlk planda kiliseye ve papazlara karşı ve özellikle Hristiyanlığın modern bilimle çeliştiği iddia edilen dogmalarına karşı ortaya çıkan bu görüş, zamanla ya doğrudan ateist olan ya da ateizme götüren fikirleri savunan filozofların ekolü hâline gelmiştir.

Yaklaşımlarına bakıldığında deizm, herhangi bir vahyedilmiş dine bağlı olmaksızın Tanrı'nın varlığını kabul etmek, bunula birlikte O'nun ilim ve irade gibi sıfatlarını reddetmek, böyle bir varlığın âlemde tesirleri gözlenen veya tezahür eden hikmet ve inayetinin bulunmadığına inanmak, ahireti inkâr etmek, hususi bir dine ait -Tanrı'nın varlığı dışındaki- bütün itikat esaslarını reddetmek şeklinde de tanımlanabilir. [3]

D DEĞERLENDİRELİM

"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O hâlde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar." (Bakara suresi, 186. ayet.)

Yukarıdaki ayet ışığında deizmin "yaratan ama ilgilenmeyen Tanrı" düşüncesini değerlendiriniz.

3 bk. Hüsamettin Erdem, "Deizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 110.

Geçmişte bazı filozofların ve hatta İslam dünyasında Ebu Bekir Zekeriyya er-Râzî gibi bazı düşünürlerin deizmi benimsediği kabul edilir. Ancak deizmi, Orta Çağ'ın fikir ve inanç ikliminden Yeni Çağ'a girerken Hristiyanlığın yaşadığı teolojik buhranın ve Batı medeniyetine has tarihî şartların bir ürünü olarak değerlendirmek isabetli olacaktır.

T TARTIŞALIM

Yaratan ama ilgilenmeyen bir Tanrı, nübüvvet ve vahyin, dua ve ibadetin olmadığı bir din sizce de eksik olmaz mıydı? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Deistler, Tanrı'nın varlığını ve âlemi yaratan olduğunu kabul ediyorlar ama O'nun âleme ve insana müdahil oluşunu kabul etmiyor, vahyi ve nübüvveti reddediyorlar. Bu yönüyle özellikle Tanrı'nın olmazsa olmaz sıfatlarını iptal ederek adeta O'nu yaratılış sonrasında çekip giden ve evrenle ilgilenmeyen âtıl bir Tanrı konumuna itiyorlar.

Deistlere göre kâinat, Tanrı tarafından tasarlanan, hareketi başlatılan fakat dışarıdan müdahale olmadan doğa kanunlarına uygun şekilde işleyen bir bütünlük olarak kabul edilmektedir.

İslam'ın Deizm'e Bakışı

Dinimizde Allah (cc), âlem ve insan arasındaki ilişki deizmin dar ve sığ yaklaşımından çok geniş ve çok zengindir. Âlemlerin rabbi olan Allah (cc) yaratıcı faaliyeti, ilmi, külli ve cüzi her şeyi bilmesi, hikmeti, kudreti, dualara icabeti, rızıklandırıcılığı, her türlü ikram, ihsan ve lütfuyla âleme her an müdahale eden yüce bir varlıktır. Allah (cc) bir defada olup bitmiş bir yaratmanın faili değildir, sürekli ve her an yaratma hâlindedir.

"Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma hâlindedir."[4]

İslam inancında Allah (cc), her an evreni yarattığı gibi vahiyle de insan hayatına ve tarihe müdahale eder. O, seçtiği peygamberler aracılığıyla insanlara mesaj göndermiştir. İnsan da bu mesaja verdiği cevapla Allah (cc) katında inancı, ibadeti ve duasıyla bir değer kazanır.

İslam inancında Allah (cc), âlem ve insan arasındaki ilişki deizmin bir defa olup bitmiş, yapan-yapılan ilişkisi gibi değildir. Sürekli yaratma, vahiy ve rahmetle Allah'tan (cc) âleme ve insana doğru inen; boyun eğme, dua ve ibadetle de âlemden ve insandan Allah'a (cc) yükselen dinamik ve canlı bir ilişkidir.

D DİKKAT EDELİM

İslam inancında Allah, âlem ve insan arasındaki ilişki deizmin bir defa olup bitmiş, yapan-yapılan ilişkisi değildir. Sürekli yaratma, vahiy ve rahmetle Allah'tan (cc) âleme ve insana doğru inen; boyun eğme, dua ve ibadetle de âlemden ve insandan Allah'a (cc) yükselen dinamik ve canlı bir ilişkidir.

Allah-âlem-insan ilişkisini çok açık biçimde ortaya koyan pek çok Kur'an ayeti vardır:

- **"Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."**[5]
- **"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız."**[6]

---

4 Rahman suresi, 29. ayet.
5 Enam suresi, 59. ayet.
6 Kaf suresi, 16. ayet.

ARAŞTIRALIM

Araf suresi, 54. ayet; Furkan suresi, 1-2. ayetler; Mümin suresi, 64. ayet; Yunus suresi, 5. ayet; Nahl suresi, 10-12. ayetler

Yukarıda verilen ayetleri http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/ adresinden araştırarak deizmin tanrı anlayışını iptal eden yönlerini arkadaşlarınızla müzakere ediniz.

7 Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s.389.